

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΚΤΕΝΑΣ

(1885-1935)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΚΤΕΝΑΣ *

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. ΖΕΓΓΕΛΗ

Ἡ εἰκοσιπενταετῆς ἀδιάρρηκτος φιλία καὶ βαθυτάτη ἐκτίμησις πρὸς τὸν τόσον προώρως ἐκλιπόντα ἀγαπητὸν μου συνάδελφον Κωνσταντῖνον Κτενᾶν ταράσσουν ἐκ συγκινήσεως τὴν προσπάθειάν μου ν' ἀποδώσω εἰς ὀλίγας γραμμὰς τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῆς διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην φυσιογνωμίας.

Τὸ καθῆκον ὅμως, τὸ ὁποῖον αἰσθάνομαι ἀπέναντι παντὸς Ἑλληνοῦ ἐπιστήμονος, ὅπως παραδώσω τὴν τόσον γνώριμον εἰς ἐμὲ μορφήν τοῦ εὐγενοῦς ἀνθρώπου καὶ ἀκαμάτου ἐρευνητοῦ τῆς ἑλληνικῆς Γῆς, ὅσον τὸ δυνατὸν ζωηροτέραν πρὸς μίμησιν πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεότητα, μοὶ ἐπέταξε νὰ δεχθῶ τὴν τιμητικὴν αὐτὴν ἐντολήν παρὰ τῆς Ἀκαδημίας.

Δὲν εἶναι κοινὸς τύπος ἂν εἴπωμεν ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντῖνου Κτενᾶ ἀφήνει κενὸν δυσαναπλήρωτον. Εἶναι ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν φοβοῦμαι ὅτι δυστυχῶς θὰ αἰσθάνεται ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐν γένει ἐπιστήμη.

Τὸν Κτενᾶν ἐγνώρισα τὸ πρῶτον νέον μόλις εἰκοσιετραετῆ, ὡς ὑφηγητὴν, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὸ 1908.

Ἀπὸ τὸν ἰδιωτικὸν του βίον ἐλάχιστα ἔχω νὰ σημειώσω. Περισσότερα θὰ εἴπω διὰ τὸ ἐπιστημονικὸν του ἔργον, διότι ἡ ζωὴ του διέτρεπεν ἡσυχος μεταξὺ τοῦ οἴκου του καὶ τοῦ ἐργαστηρίου του. Τρικυμίας παθῶν δὲν ἐγνώρισε. Ἐγνώρισε μόνον τὴν γαλήνην τῆς οἰκογενειακῆς του ἐστίας, ἡ ὁποία τοῦ ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν σπουδῶν του ἔτι εἶχε τάξει τὴν ζωὴν του: τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς Γῆς.

Αἱ λαμπραὶ σπουδαί του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας καὶ κατόπιν εἰς τὴν μεταλλειολογικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Φράυβερν ἐβραβεύθησαν μὲ τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας, μὲ τὸν σπάνιον ἐκεῖ βαθμὸν ἄριστα.

Ἡ πρώτη του αὐτῆ ἐπιτυχία ὑπῆρξεν ἡ ἀφειτηρία σειρᾶς μακρᾶς ἐρευνητικῶν μελετῶν, αἵτινες μετὰ τέσσαρα μόλις ἔτη τὸν ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς καθηγητικῆς ἑδρας

* Ἐπικήδειος λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ Κωστ. Κτενᾶ τῆ 25 Ἰανουαρίου 1935.

τοῦ Πανεπιστημίου, τὴν ὁποίαν ἐπὶ εἴκοσι δύο ἔτη ἐτίμησε, τιμήσας τὴν ἑλληνικὴν—
δύναμαι νὰ εἶπω τὴν διεθνή—ἐπιστήμην τῆς Ὄρυκτολογίας καὶ τῆς Γεωλογίας.

Ἡ ἀνάληψις τοῦ ὀρυκτολογικοῦ ἡμῶν Μουσείου ὑπὸ τοῦ Κτενᾶ ἐσημείωσε νέον
σταθμὸν διὰ τὸν ἄριτον καταρτισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσίν του σύμφωνα πρὸς τὰς
ἀνάγκας τῆς ὁλονὲν προαγομένης ἐπιστήμης καὶ τὴν τελειότεραν ὁργάνωσιν αὐτοῦ
τόσον ὡς πρὸς τὴν ἔρευναν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὰς σπουδὰς τῶν φοιτητῶν.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τοιμηθῇ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐπιμέλεια, μεθ' ἧς συνεκόμισεν
εἰς ἰδιαιτέραν αἴθουσαν, τὴν ἑλληνικὴν, ἐμελέτησε καὶ κατέταξε τὰ πετρώματα καὶ
τὰ ὀρυκτά, ὅσα κατὰ τὰς συνεχεῖς αὐτοῦ γεωλογικὰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰς
ἑλληνικὰς ἀκτὰς συνέλεγε.

Ἡ Ἀττικὴ, ἡ Πελοπόννησος, ἡ δυτικὴ Ἑλλάς, αἱ Κυκλάδες, καὶ ὅλως ἰδιαιτέ-
ρως μεταξὺ αὐτῶν ἡ Σέριφος, ἡ Χίος καὶ ἡ Ἰκαρία, τὰς ὁποίας ἐπανειλημμένως
ἐπεσκέφθη, τὰ Ψαρὰ κ.λ.π. συχνότατα ἔβλεπον τὸν ἀκμαῖον καὶ ἀκούραστον ὄρει-
βάτην, μὲ τὴν τουριστικὴν του σκαπάνην καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν του σάκκον ἀνερχό-
μενον ἄβατα τέως καὶ ἀνερεύνητα μέρη τῶν ἑλληνικῶν ὄρεων. Τὸ πλοῦσιον προῖόν
τῶν ἐρευνῶν του τούτων ἐμελεῖτο μετ' ἀκριβείας καὶ εὐσυνειδησίας ἄκρας καὶ
παρεδίδετο ταχέως ὡς κτῆμα τῆς διεθνοῦς ἐπιστήμης, δι' ἀνακοινώσεών του εἰς
Ἀκαδημίας καὶ διεθνῆ συνέδρια καὶ διὰ περισπουδάσιων μονογραφιῶν.

Πολλοὶ γεωλόγοι, ξένοι ὅπως καὶ ἡμέτεροι, ἀλλὰ πρὸ πάντων ξένοι, εἶχον ἐρευν-
νήσει κατὰ καιροὺς γεωλογικῶς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχον χαράξει τὰς γενικὰς κυρίως
γραμμὰς τῆς γεωλογικῆς συστάσεως αὐτῆς.

Ὁ Κτενᾶς ἐπεζήτησε νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἔργον τοῦτο διὰ πληρεστέρας κατὰ
τόπους ἐρεῦνης, ὅπως διὰ τῆς συγκομιδῆς ἀφθονωτέρου ἐπιστημονικοῦ ὕλικου συν-
δέσῃ ἀσφαλέστερα τὰ πορίσματα τῶν ἰδίων ἐρευνῶν πρὸς τὰ τῶν προηγουμένων
καὶ δώσῃ ἀριωτέραν ἐπιστημονικὴν εἰκόνα τῆς γεωλογικῆς διαμορφώσεως τῆς
ἑλληνικῆς χώρας. Μεμονωμένα γεγονότα, τὰ ὁποῖα τὸ ἐρευνητικόν του βλέμμα συνε-
λάμβανε, ἀπεσκίαζαν τὴν εἰκόνα αὐτὴν ἀπὸ προηγουμένης ἀμφιβολίας καὶ ἐστερέω-
ναν προηγουμένης ἢ νέας ἀντιλήψεις. Οὕτω ἀνακαλύπτει εἰς τὴν Χίον τὴν Δεβόνιον
διάπλασιν, ἡ ὁποία ἔχει ἐνταφιάσει εἰς τὰς πτυχὰς τῆς τὸν ἀρχαιότερον παλαιοντολο-
γικὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον ἔχει γνωρίσει ἡ ἑλληνικὴ Γῆ.

Ὀλίγον μακρότερον εἰς τὰ Ψαρὰ ἀνευρίσκει τὸν τεκτονικὸν σύνδεσμον τῶν
ἐρκυνίων λεγομένων πτυχῶν τὸν ὑπάρχοντα μεταξὺ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου καὶ
τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ ὠραία ἀκτὴ, πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ κῦμα τῶν ἐρευνῶν του τὸν εἶχε ρίψει, ἦτο
τότε ἑλληνικὴ καὶ πρῶτος ἐκ τῶν γεωλόγων ἐμελέτησε τὴν Χερσονήσον τῆς Ἐρυθραίας
διαρκούσης τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς.

Ἡ ἑλληνικὴ Γῆ μὲ τὰ πολύπτυχά της βουνὰ καὶ τὰς θαλασσοδαρμένας της ἀκτᾶς, ἦτο ἡ μεγάλη καὶ ὠραία Ἀγνωστος, τὴν ὁποίαν ἐζήτει ν' ἀποκαλύψη εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν διεθνῆ ἐπιστήμην. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα του, ἡ ὁποία τὸν ἐκόσμησε μὲ δύο μετάλλια τῶν βαλκανικῶν πολέμων, τοῦ ὑπενθύμιζεν ἐπίσης ὅτι ὁ ἄργυρος τοῦ Λαυρίου ἐδημιούργησε κάποτε τὴν Σαλαμίνα, διὰ τοῦτο δὲν ἤμέλησε ποτὲ κατὰ τὰς περιουσίας του νὰ ὑποδεικνύη καὶ συμβουλευή, ἄνευ οὐδενὸς ἀπολύτως ἀτομοῦ συμφέροντος, τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ μεταλλικοῦ της πλούτου, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζεν ἡ ἀνεύρισκε.

Τὸν ἔρωτα αὐτὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς Γῆς κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς ἐπίλεκτον ὀμάδα μαθητῶν του, τοὺς ὁποίους ἰδιαίτερος ἐπεμελήθη καὶ ἐξειδίκευσεν εἰς τὴν μελέτην τῶν ὄρυκτῶν καὶ πετρωμάτων. Ἐξ αὐτῶν ἐξέλεγε τοὺς βοηθοὺς του καὶ μετέπειτα συνεργάτας του, καὶ σήμερον πλέον ἀρτίως κατηρητισμένους συγχιστὰς τοῦ ἔργου του.

Τὸ πλοῦσιον αὐτὸ ἐπιστημονικὸν φορτίον ἐπέβαλεν εἰς τὴν Πολιτείαν τῷ 1926, ἅμα ἰδρυθείσης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν πρώτων τὸν ἐν αὐτῇ διορισμόν του.

Ἡ ἴδρυσις τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἡ εἰσοδὸς του εἰς αὐτὴν τοῦ παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν ἀκόμη ἐντονότερας καὶ εὐρυτέρας δράσεως.

Τὸ πρῶτον ἤδη ἔτος τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ἐξαιρετικὸν γεωλογικὸν φαινόμενον ἐλάμβανε χώραν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἔκρηξις νέου ἠφαιστειακοῦ κέντρου παρὰ τὴν Νέαν Καμένην τοῦ Αἰγαίου. Αἱ φλόγες ἐκ τοῦ σειομένου βυθοῦ τοῦ Αἰγαίου συνεκέντρουν τὴν προσοχὴν τῶν ἀπανταχοῦ γεωλόγων. Ὁ Κτενᾶς ἐκ τῶν πρώτων μεταβὰς εὐθὺς ἀμέσως, ἐμελέτησεν ἐπὶ τοῦ σειομένου καὶ φλεγομένου ἐδάφους τῆς Καμένης μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας αὐτὸς ἀπετέλει τὴν ψυχὴν, τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἐκρήξεως, τὰ φαινόμενα ἅτινα τὰς συνώδεον, τὴν σύστασιν τῆς ἐκχυθείσης λάβας, μὲ τόσην ἀκριβείαν καὶ παρατηρητικότητα, ὥστε οὐδὲν σχεδὸν ἄξιον λόγου ἐπιστημονικὸν γεγονός ἀπέμεινεν εἰς τοὺς μετ' ὀλίγας ἡμέρας καταφθάσαντας ἐκ τῶν διαφορῶν Πανεπιστημίων τῆς Δύσεως γεωλόγους πρὸς σπουδὴν. Σειρὰ συνεχῆς ἀνακοινώσεων ἐπηκολούθησαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν συναδεδυμένων μὲ λεπτομερεῖς χάριτας καὶ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφερούσας φωτογραφίας τῆς πυρπολουμένης νησίδος.

Δὲν ἀνεπαύθη ὁμως εἰς τὰς δάφνας αὐτάς, τὰς ὁποίας τοῦ προσεπόρισεν ἡ ἐξαιρετικὴ εὐκαιρία τῆς σπουδῆς τοῦ σπανιωτάτου αὐτοῦ γεωλογικοῦ φαινομένου. Τουναντίον αὐταὶ τὸν ἐκίνησαν πρὸς περαιτέρω συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς λάβας. Ἀγνωστοὶ γεωλογικῶς νησίδες τοῦ Αἰγαίου ἀποτελοῦσαι ἠφαιστειακὰ κέντρα ἠρעννήθησαν πετρολογικῶς καὶ μορφολογικῶς. Νέα τοιαῦτα ἀπεκαλύφθησαν. Ἡ πολύτιμος αὕτη συμβολὴ του εἰς τὴν μελέτην τῶν ἠφαιστειακῶν φαινομένων ἀνε-

γνωρίσθη διεθνῶς διὰ τῆς τιμητικωτάτης ἐκλογῆς αὐτοῦ, ὡς προέδρου τοῦ «ἠφραιστειολογικοῦ τμήματος τῆς διεθνoῦς γεωφυσικῆς ἐνώσεως» κατὰ τὸ συνέδριον τῆς Λισσαβῶνος τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1933.

Ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῆ τιμὴ ἐπέπρωτο νὰ θέσῃ καὶ τὴν τελικὴν σφραγίδα εἰς τὸ ἐπιστημονικόν του ἔργον. Ἐξαντλητικῆς ἀσθενείας τὰ πρῶτα σπέρματα ἠσθάνθη ἔκτοτε, ἥτις βραδέως, ἀλλὰ σκληρῶς ὑποσκάπτουσα τὸν ἰσχυρὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἀκαταπονήτου θρειβάτου, τὸν ἔφερε προῶς τὸ μεσονύκτιον τῆς 24^{ης} Ἰανουαρίου διὰ παντὸς ὑπὸ τὴν Γῆν, τὴν ὁποίαν ἠγάπα καὶ ἠρέυνα.

Μετὰ τὸ ἠφραϊστειον, οἱ σεισμοὶ τῆς πολυπαθοῦς Κορίνθου. Ἐμβρωθεῖς μελέται τοῦ φαινομένου καὶ τῆς γεωλογικῆς ἐρεύνης τῶν πέριξ ἑδαφῶν ἀνεκοινώθησαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν μεθ' ὑποδείξεως τῶν καταλληλοτέρων ἑδαφῶν διὰ τὴν ἀνοικτοδόμησιν, ὡς καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων κατὰ ταύτην ἀντισεισμικῶν μέτρων.

Πολύτιμος ὑπῆρξεν διὰ τὴν Ἀκαδημίαν ἡ συμβολὴ του ὡς γραμματέως τῶν δημοσιευμάτων, ὅπου τὸν ἐκάλεισεν ἡ γνωστὴ εἰς ὅλους τάξεις καὶ ἀκριβεῖα, ἡ ὁποία τὸν διέκρινε εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς του ἐργασίας. Καὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κλίνης ἐξηκολούθει ἐπιμελούμενος τοῦ Περιοδικοῦ καὶ λοιπῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας, τῶν ὁποίων αὐτὸς εἶχεν ὀργανώσει τὴν ἐπιμεσίαν.

Διότι εἶχε καὶ πνεῦμα ἐξαιρετικῶς ὀργανωτικόν. Πλήν τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἐργαστηρίου καὶ τοῦ Μουσείου, ὑπῆρξεν ὁ ὀργανωτὴς καὶ κατὰ τὰ πρῶτα δύο ἔτη διευθυντὴς τοῦ μεταλλειολογικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Ὁ ἴδιος κατ' ἐντολήν τῆς Κυβερνήσεως ἐπεξεργάσθη τὴν μελέτην καὶ ἴδρυσιν τῆς Γεωλογικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Συγκοινωνίας, τῆς ὁποίας ἐπίσης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη προΐστατο.

Ὁ Κτενᾶς διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐπιβολῆς ἐνεφύσησεν ἰσχυρὰν προὴν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν εἰς τὰς μελέτας τῆς Γεωλογίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἴδιος, εἴτε μόνος, εἴτε καὶ διὰ τῶν συνεργατῶν του καὶ μαθητῶν του συγχρόνως, ἐξετέλεσε μακρὰν σειρὰν ἐρευνῶν, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν συνωδευμένας κατὰ κανόνα μὲ ἀκριβεῖς καὶ λεπτομερεῖς γεωλογικοὺς χάρτας, οἵτινες θ' ἀποτελέσουν τὸν μέγαν γεωλογικὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου τὴν ὀλοκληρωτικὴν σύνθεσιν ἐσταμάτησεν ὁ θάνατος εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς δράσεώς του.

Εἰς ὀγδοήκοντα περίπου ἀριθμοῦνται αἱ μονογραφίαι καὶ ἀνακοινώσεις του ἔτεραι δέκα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν μαθητῶν του, ἀνέμενον, φεῦ, τὴν ἀνάγκωσίν του διὰ ν' ἀνακοινωθῶσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκδώσει τελευταίως γαλλιστὶ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ἐκτεταμένης καὶ περισπούδαστου μελέτης του περὶ τῶν λαβῶν τοῦ Αἰγαίου.

Με ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ ἀκούραστον δραστηριότητα ἐργαζόμενος διέθεσε

τὴν ζωὴν του ὀλόκληρον εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐπιστήμης. Αὐτὴ ὑπῆρξε τὸ σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιδάχθη τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Τὸ σχολεῖον ποῦ τοῦ ἐνέπνευσε τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας, ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς τόσοσιν συντόμου, ἀλλὰ καὶ τόσοσιν γονίμου διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπιστήμην ζωῆς του.

Διὰ τοῦτο τὸν θάνατόν του ἠσθάνθησαν ὡς βαθὺ πλῆγμα τόσοσιν τὸ Πανεπιστήμιον ὅσον καὶ ἡ Ἀκαδημία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐν γένει Ἐπιστήμη.

Ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρος του, ἡ εὐθύτης του καὶ ἡ ἀνδιοτελής ἀφοσίωσίς του εἰς τὴν ἐπιστήμην εἶχον ἐλκύσει τὴν θεομὴν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν τῶν συναδέλφων του ἰδιαίτερος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν Ἀκαδημίαν.

Δι' αὐτούς, ἐν ὅσῳ εὐρίσκονται εἰς τὴν ζωὴν, θὰ ζῆ πάντοτε εἰς τὴν καρδίαν των ὁ συμπαθὴς των φίλος καὶ συνάδελφος, καὶ ὅταν ἐκλείψωσι καὶ αὐτοί, θὰ ζῆ πάντοτε ὁ ἐπιστήμων.